

МИСИЈА БИБЛИОТЕКЕ
У ОБРАЗОВАЊУ

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
„СТЕФАН ПРВОВЕНЧАНИ“
КРАЉЕВО

2024.

МИСИЈА БИБЛИОТЕКЕ У ОБРАЗОВАЊУ

Зборник радова

Уредник
КАТАРИНА ЈАБЛАНОВИЋ

ЖИЧКИ САБОР БИБЛИОТЕКАРА 2024

Краљево 7, 8. и 9. октобар 2024.

Организатор
НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СТЕФАН ПРВОВЕНЧАНИ КРАЉЕВО

Програмски одбор
ДОБРИЛА БЕГЕНИШИЋ
ГОРАН ТРАИЛОВИЋ
КАТАРИНА ЈАБЛАНОВИЋ

МАРИНА МИТРИЋ
Народна библиотека Србије, Београд
marina.mitric@nb.rs

УДК 027.8:023-051 (497.11)
02-051 (497.11)

НАТАША АНТОНИЈЕВИЋ
Народна библиотека „Стефан Првовенчани“, Краљево
tasa.nata@gmail.com

МИСИЈА МАТИЧНИХ БИБЛИОТЕКА У ЕДУКАЦИЈИ ШКОЛСКИХ БИБЛИОТКАРА

„Није знање - знање знати,
већ је знање - знање дати.“
Јован Јовановић Змај

САЖЕТАК | У светлу више пута мењане законске регулативе - у раду се бавимо различитим облицима едукације особља школских библиотека, као и свим осталим активностима матичних библиотека у Србији, везаним за стручно оспособљавање, усавршавање и пружање стручне помоћи школским библиотекама - у циљу одржавања мреже школских библиотека унутар Библиотечко-информационог система Србије. Као главни извори коришћени су статистички подаци из базе Мрежа библиотека Србије, Архива каталога програма сталног стручног усавршавања на сајту Завода за унапређење образовања и васпитања, као и документација настала као резултат вршења матичних функција у систему школских библиотека од почетка 21. века до данас. Сви наведени извори, који указују на стање мреже школских библиотека у пракси, упоређивани су са условима рада библиотека у основним и средњим школама - који су на различите начине били законски утврђивани и дефинисани у последњих 25 година. Уочили смо да је и сама законска регулатива, упркос свим напорима матичних библиотека и огромном раду и труду који је уложен у едукацију школских библиотекара - допринела томе да школске библиотеке постепено и у континуитету губе један од основних ресурса - а то је кадар. У раду је дата и студија случаја - урађена на примеру Народне библиотеке „Стефан Првовенчани“ у Краљеву, у којој су практично осликане све активности и напори који су кроз систем остваривања матичних функција предузимани од стране матичних јавних библиотека

у стручном оспособљавању и усавршавању особља школских библиотека, кроз неколико различитих законских оквира, током 25 година уназад.

КЉУЧНЕ РЕЧИ | едукација библиотекара, школске библиотеке, матичне функције, Библиотечко-информациони систем Србије, Народна библиотека „Стефан Првовенчани“ Краљево, Рашки округ

УВОД

Полазећи од претпоставке да је кадар важан ресурс сваке библиотеке и не улазећи у домен образовно-васпитне делатности, овде се, у светлу више пута мењане законске регулативе, бавимо показатељима сталности кадра, образовном структуром и формално-стручном оспособљеношћу особља школских библиотека, као и напорима матичних библиотека у Србији да, у условима вишегодишње стагнације школских библиотека - одрже јединство система и одрже мрежу школских библиотека унутар БИС-а Србије. У раду су коришћени статистички подаци из базе података Мрежа библиотека Србије (МБС), Архива каталога програма сталног стручног усавршавања објављена на веб-сајту ЗУОВ-а, као и документација настала као резултат вршења матичних функција у систему школских библиотека од 2000. године до данас. Анализа је рађена на темељу праћења стања у школским библиотекама у оквиру остваривања матичних функција у библиотекарству Србије и обухватила је усклађеност расположивих кадровских ресурса са законски прописаним потребама у последњих 25 година, као и активности матичних библиотека везаних за едукацију особља школских библиотека, пружање стручне помоћи у свим доменима библиотечко-информационог рада и свеукупно укључивање школских библиотека у јединствену националну мрежу библиотека. Поређењем задатих параметара у оквиру законских прописа у области образовања, као и стандарда и стручних норми у области библиотечко-информационе делатности, са статистичким показатељима из праксе, долази се до прецизног и јасног осликавања једног од главних ресурса неопходног за успешно функционисање школских библиотека - а то су школски библиотекари и све остало особље школе које те послове обавља у недостатку школских библиотекара.

У протеклом периоду од скоро 25 година матичне библиотеке радиле су на стручном оспособљавању и стручном усавршавању школских библиотекара организујући на хиљаде семинара, стручних скупова, трибина и радних састанака,

стручних предавања, едукативних радионица, различитих индивидуалних и групних обука, као и разних других облика едукација онлајн и у физичком простору, формалних и неформалних, обавезујућих и оних у складу са актуелним потребама и интересовањима, све време прилагођавајући облике и динамику рада са законском регулативом, која је, као што сви знамо, двојна када је реч о школским библиотекама. Стручни библиотечко-информациони рад и сви послови из овог домена регулисани су прописима из области библиотечко-информационе делатности, а сви остали послови и обавезе школских библиотекара регулисани су прописима из области образовања и васпитања.

На примеру једне од најуспешнијих матичних јавних библиотека (НБ „Стефан Првовенчани“ у Краљеву) – у раду су практично и детаљно осликане све активности и напори који су кроз систем остваривања матичних функција предузимани кроз неколико различитих законских оквира, током посматраних 25 година – како би се одржао макар минимум стручног уређења школских библиотека и обезбедио прихватљив ниво стручног библиотечко-информационог рада и у систему школских библиотека.

КАДРОВСКЕ ПРОМЕНЕ У 21. ВЕКУ – ГДЕ СУ НЕСТАЛИ ШКОЛСКИ БИБЛИОТЕКАРИ

Стручна спрема запослених на пословима школског библиотекара, односно потребно образовање, начин полагања стручног испита и облици стручног усавршавања, као и норма пуног радног времена, кроз измене прописа у области образовања и васпитања – мењали су се више пута од почетка 21. века до данас. Како се мењала законска регулатива којом су школски библиотекари изузети из некада јединственог система стручног оспособљавања и усавршавања, који је био дефинисан у оквирима остваривања матичних функција у библиотекарству Србије – долазило је и до делимичног прилагођавања послова и програма рада наставника ангажованих у библиотеци – некадашњим пословима школског библиотекара, уз одговарајуће измене терминологије. Сви послови школског библиотекара сада су подељени на образовно-васпитни рад и стручни библиотечко-информациони рад, при чему се ово друго најчешће назива вођење документације, евиденција и прикупљање доказа за потребе самоевалуације и просветног надзора, односно интерног и екстерног вредновања. Оно што је некада била културна и јавна делатност школског библиотекара – анимирање читалаца, стварање навика читања, обука за коришћење литературе и коришћење

знања у књигама, организација културно-образовних програма и промоције књига и читања – сада се назива образовно-васпитни рад.

У складу са важећим прописима – стручне послове библиотекара у школама (укључујући и школе за образовање одраслих) обављају стручни сарадници – библиотекарски, у школи за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом – библиотекарски и медијатекарски, у музичкој школи – нототекарски и медијатекарски.¹ Школски библиотекарски више немају обавезу да полагају (посебан) стручни испит у области библиотекарства, већ морају да стекну лиценцу за рад при Министарству просвете, која је у почетку (од 2005. године) само делом подразумевала и стручну обуку у области библиотекарства, а постепено је и та обавеза укинута. Томе су допринели и нови правилници о финансирању школа,² којима је предвиђено да се проценат радних сати библиотекара усклађује искључиво са бројем ученика у школи (односно бројем одељења), а тако добијен потребан број библиотекара додатно коригује према ЕПРВ принципу (еквиваленту пуног радног времена). Према ЕПРВ је законски дозвољено да се нпр. уместо једног „правог“ школског библиотекара са пуним радним временом (дакле 100 % у библиотеци) ангажује остало особље школе, најчешће већи број наставника са по 5%, 10% или 20% радног времена оствареног у школској библиотеци – како би сваки поједини наставник на тај начин допунио фонд сати остварених у настави. Како се тим наставницима једном добијена лиценца за рад у настави у почетку признавала и за рад у библиотеци, као и обавезно стручно усавршавање са оствареним бодовима за потребе рада у настави – последично, током година, постепено се изгубило и стручно оспособљавање школских библиотекара, укључујући и потребне обуке као и лиценцу за рад стручног сарадника-библиотекара у школи. Најновијим законским изменама³ нестала је и обавеза стицања посебне лиценце за стручног сарадника – библиотекара, јер је сада испит за лиценцу јединствен – и за наставнике и за стручне сараднике – библиотекарске у школи, а програм увођења у посао искључиво се односи на област образовно-васпитног рада.

¹ „Закон о основама система образовања и васпитања“ (*Службени гласник РС*, бр. 88/17, 27/18 – др. Закон, 10/19, 6/20, 129/21, 92/23).

² „Правилник о критеријумима и стандардима за финансирање установе која обавља делатност основног образовања и васпитања“ (*Службени гласник РС*, бр. 36/15 и 72/15) и „Правилник о критеријумима и стандардима за финансирање установе која обавља делатност средњег образовања и васпитања“ (*Службени гласник РС*, бр. 72/15).

³ „Правилник о дозволи за рад наставника, васпитача и стручних сарадника“ (*Службени гласник РС*, бр. 22/05, 51/08, 88/15, 105/15, 48/16, 9/22).

Сва ова законска решења, од 2005. године до данас, школе су масовно почеле да користе за решавање крупнијих проблема вишка наставног кадра – последично на штету школских библиотека, уз прихватљив ризик потпуног урушавања њихове функције и сврхе постојања. У школским библиотекама у Србији ради укупно око 2000 особа, углавном наставника који на тај начин допуњују фонд сати остварених у настави. Тај број наставника се, из године у годину, непрекидно повећава, док се, са друге стране, непрекидно у истом односу смањује број „правих“ школских библиотекара, који су ангажовани само у библиотеци. Особље школских библиотека већ 20-ак година има обавезу континуираног стручног усавршавања према програмима чију акредитацију одобрава Завод за унапређивање образовања и васпитања (ЗУОВ), те се често дешава да неко нема основна знања (не зна ни шта је каталог, нити разликује набавку од обраде), а усавршава се у домену, на пример – асертивне комуникације.

У последњих 20-ак година највеће промене кадровских ресурса школских библиотека везане су за сталност кадра, односно поделу на запослене који су у библиотеци ангажовани пуно радно време (не раде уопште у настави) и на особље школе које у библиотеци остварује само допуну фонда часова остварених у настави. То чини разлику између „правих“ школских библиотекара и наставника у неком минималном проценту радног времена ангажованих на пословима у школској библиотеци, који се не сматрају библиотекарима. Наравно да су ови показатељи кадровских ресурса у школским библиотекама директно повезани са стањем у самим школама, као и у друштву у целини. Смањује се број становника у руралним срединама у Србији, одељења се спајају или школе затварају у малим сеоским насељима, број ученика из године у годину опада и у урбаним срединама, а последично – у школама се појављује вишак запослених и велики број наставног особља са недовољним бројем радних сати. Прагматично, у великом броју школа излаз је често пронађен у ангажовању таквих наставника у школској библиотеци, ради допуне фонда сати у настави и остваривања пуног радног времена у школи. Има примера у мањим општинама да је у школским библиотекама уместо некадашњих двоје школских библиотекара, сада ангажовано и по 10 или 15 наставника са неким малим процентом радног времена које остварују у библиотеци. Законска регулатива омогућила је овакав начин решавања проблема вишка наставника. То има одређену логику када се говори о решавању ширих проблема у образовању, али оваква кадрoвска решења неминуовно доводе до пада квалитета рада школских библиотека и угрожавања њиховог функционисања у целини.

Статистички подаци сагледани у континуитету од 25 година - указују на сталне кадровске измене, уз континуирано прилагођавање законске регулативе. Према подацима у бази Мрежа библиотека Србије, на самом почетку 21. века, на крају школске 2000/2001. године - „прави” школски библиотекари у основним школама чинили су тада већину од 51%, док је у библиотекама средњих школа било 49% школских библиотекара. У наредних пет година у библиотекама основних школа постепено се повећавао и укупан број ангажованих и број школских библиотекара са пуним радним временом - до 55% колико је било на крају школске 2004/2005. године, док је у средњим школама број „правих” школских библиотекара почео да се смањује већ у првим годинама 21. века, па их је на крају школске 2004/2005. године било 45%. Од 2005. године, након измене основног закона у области образовања и васпитања, као и низа подзаконских аката - у свим школама постепено се смањује број школских библиотекара са пуним радним временом, а укупан број ангажованих у библиотеци и даље расте, односно све је већи број особа које се у библиотеку распоређују са неким малим процентом радног времена, потребним да се допуни фонд сати остварених у настави. На пример, на крају школске 2009/2010. године број стално ангажованих у библиотеци опао је на 45% у основним школама и 39% у средњим школама, на крају школске 2014/2015. пао је на 39% у основним школама и 31% у средњим школама - и на даље се смањује, па је школске 2017/2018. број стално ангажованих у библиотеци износио 31% у основним школама и 24% у средњим школама, да би према најновијим подацима за прошлу школску годину 2022/2023. тај проценат износио 24% у основним школама и 19% у средњим школама. На то су првенствено утицали законски прописи у области образовања, који су другачије одређивали ко има право да ради у библиотеци, односно какво образовање треба да има и на који начин треба да се стручно оспособљава и усавршава стручни сарадник - школски библиотекар. Према подацима у бази Мрежа библиотека Србије, за последњих 25 година, укупан број ангажованих у школским библиотекама увећао се за читавих 101% у односу на школску 2000/2001, док се број „правих” школских библиотекара, ангажованих само у школској библиотеци и са пуним радним временом - умањио за једну трећину (тачно 30%). О стручној оспособљености се не може говорити користећи ранија мерила и оквире, јер бисмо користећи раније критеријуме само могли да констатујемо да школски библиотекари више не постоје, а да особе које те послове сада раде немају никакве квалификације и знања да их на адекватан начин обављају.

Када говоримо о формалном образовању, раније је послове библиотекара могло да обавља лице са високом и вишом стручном спремом,⁴ док сада важећи законски прописи захтевају високо образовање као услов за стручног сарадника - библиотекара у школи (с тим што су у моменту измене закона стално запослени кадрови са Средњом библиотекарском и Вишом педагошком школом од раније затечени у библиотеци - били заштићени до одласка у пензију). Према расположивим подацима у бази Мрежа библиотека Србије, од почетка 21. века до данас - знатно је унапређена образовна структура особља. Особље школских библиотека данас има високу стручну спрему (почетком 21. века било их је 90% у библиотекама средњих школа и свега 34% са високом стручном спремом у библиотекама основних школа), а при том се у малом броју (око 1 %) сада појављују и магистри и доктори наука. Највећи број (око 40%) и даље долази из области филолошких наука (највише је професора српског језика и књижевности, али и руског, енглеског, француског, шпанског...), има и професора разредне наставе са различитих учитељских и педагошких факултета (око 20%). Има и дипломираних библиотекара са Катедре за библиотекарство и информатику Филолошког факултета у Београду (око 3%), а појављује се и кадар са природно-математичких и техничких факултета (око 2%, највише са смера математике, затим биологије, географије, историје, хемије, физике...). И са уметничких смерова и различитих факултета музичких и ликовних уметности долази нешто више од 2% школских библиотекара.

Програм рада школског библиотекара⁵ обухвата задатке и послове из области образовања и васпитања, као и библиотечко-информационе послове из домена културних и уметничких аспеката образовања. Задаци стручног сарадника - библиотекара у школи, нототекара или медијатекара - остварују се кроз различите области рада, унифицирано дефинисане за све стручне сараднике у образовним установама - планирање и програмирање образовно-васпитног рада, праћење и вредновање образовно-васпитног рада, рад са наставницима,

⁴ „Закон о основној школи” (Сл. гласник РС, бр. 50/92, 53/93, 67/93, 48/94, 66/94), „Правилник о врсти стручне спреме наставника и стручних сарадника у основној школи” (Просвећени гласник, бр. 6/96, 3/99, 10/02, 4/03, 20/04, 5/05, 2/07, 3/07, 4/07, 17/07, 20/07, 1/08, 4/08, 6/08, 8/08, 11/08, 2/09, 4/09, 9/09 и 3/10) који се примењивао до 2012. године. Иновирани „Правилник о изменама и допунама Правилника о степену и врсти образовања наставника и стручних сарадника у основној школи” (Службени гласник РС - Просвећени гласник, бр. 11/12, 15/13, 13/18, 11/19).

⁵ „Правилник о програму свих облика рада стручних сарадника” (Службени гласник РС - Просвећени гласник, бр. 5/12 и 6/21 - др. правилник).

рад са ученицима, рад са родитељима, односно старатељима, рад са директором, стручним сарадницима, педагошким асистентом и пратиоцем ученика, рад у стручним органима и тимовима, сарадња са надлежним установама, организацијама, удружењима и јединицом локалне самоуправе и вођење документације, припрема за рад и стручно усавршавање. Кроз ове области рада школски библиотекари циљано раде на развијању и неговању навике читања и коришћења библиотеке код ученика и наставника, развијају и промовишу правилну употребу свих облика извора информација, стварају услове за интердисциплинарни приступ настави и електронском учењу, мотивишу ученике за самостално учење и образовање током целог живота, пружају помоћ ученицима при налажењу и избору одговарајуће литературе, стварају услове за што непосреднији и једноставнији приступ библиотечком фонду и расположивим изворима информација, развијају индивидуалне стваралачке способности и креативности код ученика, развијају информациону писменост (како би ученике оспособили за проналажење, анализирање, примену и саопштавање информација, уз вешто и ефикасно коришћење информационо-комуникационих технологија), припремају и реализују библиотечки програм за ученике са посебним потребама и посебним способностима, раде на изради школског гласила и интернет презентације школе, планирају развој школске библиотеке и набавку библиотечке грађе потребне за реализацију наставе и образовно-васпитног рада, код ученика развијају навику долажења у школску и јавну библиотеку и подстичу учешће у културно-образовним активностима које оне организују, припремају и организују културне активности школе и обележавање значајних јубилеја везаних за образовање и културу, сарађују са другим школама, школским, јавним и другим библиотекама на територији локалне самоуправе, управног округа и Републике Србије по питању размене и међубиблиотечке позајмице и воде аутоматизовано библиотечко пословање.⁶ Користећи савремене облике и методе рада са ученицима - школски библиотекари раде и на заштити и чувању библиотечко-медијатечке грађе и имају обавезу да обављају редовну ревизију фонда.

Имајући у виду све ове сложене задатке школских библиотекара, као и чињеницу да је систем стицања њихових знања у области образовно-васпитног рада у потпуности успостављен - посебан изазов био је за матичне библиотеке, да у условима минималних законских ингеренција везаних за обавезно стручно

⁶ Инвентарисање и сигнирање, каталогизација и класификација библиотечко-информационе грађе, праћење и евиденција коришћења библиотечке грађе, припрема тематских библиографија и израда анотација, вођење збирки и посебних фондова и други стручни библиотечко-информациони послови.

усавршавање – осмисле програме и едукације који ће школским библиотекари-ма помоћи да остваре и све ове друге задатке и послове, који су из домена библиотечког пословања.

„МАТИЧАРСКИ ИЗАЗОВ” – ЕДУКАЦИЈА ОСОБЉА ИЗ НАСТАВЕ
АНГАЖОВАНОГ У ШКОЛСКОЈ БИБЛИОТЕЦИ
И ОПСТАНАК ШКОЛСКИХ БИБЛИОТЕКА У ЈЕДИНСТВЕНОМ БИС-у СРБИЈЕ

Матичне библиотеке, у складу са својом законском обавезом изградње јединствене националне мреже библиотека, пружања стручне помоћи, праћења стања и предлагања мера за унапређење делатности – прилагођавају облике свог рада и новој законској регулативи (у области образовања и васпитања, једнако као и у области библиотечко-информационе делатности) и новим информационо-комуникационим технологијама и потребама образовања и стручног усавршавања особља у библиотекама у 21. веку. Један од првих одговора, актуелан и данас, на нова законска решења и издвајање стручног оспособљавања и стручног усавршавања школских библиотекара из система који је раније био јединствен у библиотечко-информационој делатности и обухватао све типове библиотеке и у њима ангажоване стручњаке – био је прилагођавање системским решењима у оквиру закона који регулишу делатност образовања и васпитања. Тада су матичне библиотеке редом, некада и у сарадњи са другим установама и организацијама изван оквира библиотечко-информационе делатности – осмишљавале и акредитовале семинаре за потребе стручног усавршавања школских библиотекара код надлежних институција образовног система – Завода за унапређивање образовања и васпитања (ЗУОВ-а) и Педагошког завода Војводине.

Стручно оспособљавање и стручно усавршавање школских библиотекара потпуно другачије је било осмишљено и реализовано у последњој деценији 20. века. Тада су Народна библиотека Србије и Библиотека Матице српске биле законски одговорне и непосредно надлежне за систем стручног оспособљавања и полагања стручних испита у библиотечко-информационој делатности, а тај и такав систем укључивао је и стручно оспособљавање школских библиотекара. Са друге стране, стручно усавршавање и непосредно пружање стручне помоћи на терену спроводило се кроз систем остваривања матичних функција у библиотекарству, које је било у ингеренцији матичних јавних библиотека у центрима округа – када је реч о школским библиотекама. На исти начин било је регулисано и питање примене јединствених стручних правила, као и контрола примене у

практи (надзор над стручним радом школских библиотека). Семинаре намењене стручном усавршавању школских библиотекара су, у складу са тадашњим законским решењима, осмишљавале и организовале територијално надлежне матичне јавне библиотеке и најчешће није било веће сарадње и координације у више различитих округа (свако је осмишљавао семинаре у складу са потребама свог округа и сам их реализовао или доводио поједине предаваче/стручњаке за поједине сегменте пословања из националних и других библиотека, али у складу са локалним потребама). Најчешће није било семинара и едукација које су похађали школски библиотекари из целе Србије, јер таква обавеза није ни постојала (ни за школске библиотекарe да семинаре похађају, нити за ауторе и предаваче да пролазе било какав систем контроле квалитета). Дакле, стручно усавршавање школских библиотекара углавном је (не увек, али најчешће јесте) било децентрализовано и није било системских решења за свеобухватне обуке и едукације на националном нивоу. Увођењем обавезног стручног усавршавања према јединственом програму за целу Србију, увођењем обавезе особља школских библиотека да се стручно усавршава и обавезе едукатора и предавача да акредитују семинаре за стручно усавршавање - догодила се и једна лепа и практична нуспојава - а то је да је сада на нивоу једне много шире заједнице и целе државе било омогућено дељење знања и усавршавање вештина. Сада су сви у обавези да слушају макар један семинар годишње, који је на листи званично одобрених од стране надлежног тела задуженог за контролу и унапређивање овог сегмента пословања. Колико смо сви ми заједно допринели унапређењу система и практично искористили могућности, које овако осмишљен и уређен систем пружа и олакшава нам обављање делатности - питање је за посебну анализу квалитета рада свих делова система. Овде је тема шта су матичне библиотеке, као и даље изузетно значајни чиниоци система унапређивања рада и развоја школских библиотека - постигле у овим условима. Као један од извора података за поређење на нивоу Србије могу да послуже и подаци доступни у Каталозима стручног усавршавања запослених у образовању, које на свом веб-сајту објављује Завод за унапређивање образовања и васпитања (ЗУОВ).

У складу са новим законским решењима и системским успостављањем стручног усавршавања запослених у школама у Србији - ЗУОВ је дужан да редовно, за сваку школску годину, обезбеђује иновиране програме стручног усавршавања. Тако је успостављена и значајна сарадња ЗУОВ-а са установама, стручним друштвима и удружењима регистрованим за обављање делатности у области образовања и васпитања, али и са матичним библиотекама у Србији. ЗУОВ програми су дефинисани по предметним областима, а семинари за библиотекарe

подгрупа су области Српски језик и књижевност. Сви семинари у почетку су били категорисани као обавезни и изборни. За програме намењене стручном усавршавању запослених у образовању који се одржавају на језицима националних мањина задужен је Педагошки завод Војводине.

У Архиви каталога програма сталног стручног усавршавања објављеној на веб-сајту ЗУОВ-а⁷ можемо сагледати све програме, теме које су биле заступљене, ко су били реализатори и које су институције подржале програме и поднеле акредитацију од 2006. године до данас. У првом објављеном Каталогу програма стручног усавршавања запослених у образовању за 2006/2007. годину није било акредитованих семинара у области библиотекарства. То је покренуло сарадњу различитих институција и међусобну сарадњу библиотекара из матичних библиотека, који су дотле радили на едукацији школских библиотекара у појединим окрузима, у складу са надлежностима које је дефинисало Министарство културе. Почев од школске 2007/2008. и током свих наредних година, у каталозима програма стручног усавршавања запослених у образовању - увек је било и програма у области библиотекарства, намењених школским библиотекарицама. Ти програми често су настајали као резултат свеукупне новоуспостављене сарадње матичних библиотека и установа и организација у области образовања и васпитања. У периоду од 2007. до данас, за 17 школских година (почев од школске 2007/2008. и закључно са школском 2023/2024.) на списку акредитованих програма у области библиотекарства налази се укупно 66 програма, а од тога су у реализацију 36 програма (дакле 55 %) укључени библиотекари из матичних библиотека. Овим семинарима биле су покривене све теме које се односе на стручни библиотечко-информациони рад, стручно уређење школских библиотека и све сегменте пословања од набавке до ревизије. Било је и програма везаних за подстицање и развијање читалачких навика, употребу ИКТ у школским библиотекама, развијање медијске и информационе писмености, тумачење законске регулативе, иновације у пракси и креативни приступ раду у школској библиотеци... Неколико матичних библиотека, из године у годину, учествовале су као институције подршке које су подносиле акредитацију код ЗУОВ-а, а програме су реализовали запослени у матичним одељењима, често у сарадњи са осталим запосленима из исте библиотеке. Некада су се матичари из више различитих округа удруживали у веће групе реализатора, покривали по неколико сегмената пословања и подносили заједничку акредитацију преко

⁷ Завод за унапређивање образовања и васпитања. Архива каталога програма сталног стручног усавршавања, приступ 28. 6. 2024, доступно на: <https://zuov.gov.rs/katalozi-programa-stalnog-strucnog-usavršavanja/>.

неке од установа или организација у области образовања и васпитања - јер су тако тада налагала правила конкурса које је ЗУОВ расписивао у складу са важећим прописима. На списку матичних библиотека, које су као установе подносиле акредитацију, налазе се Библиотека града Београда, Народна библиотека „Стефан Првовенчани“ у Краљеву, Матична библиотека „Љубомир Ненадовић“ у Ваљеву, Градска библиотека у Новом Саду, Народна библиотека Ужице и Народна библиотека Србије (укупно 14 различитих програма који су често више пута акредитовани, у складу са потребама, а често је акредитација важила за више школских година, према правилима конкурса ЗУОВ-а, која су се током година мењала). Некада је акредитацију подносила једна матична библиотека, а програм је реализован у сарадњи два или више матичара из различитих градова и непосредно надлежних матичних библиотека. Ови програми, по правилу су реализовани у различитим градовима широм Србије, јер су све матичне библиотеке (и оне које нису подносиле сопствене акредитације) - онда организовале реализацију ових семинара за потребе школских библиотекара у својим окруженима. Илустративан пример су два семинара из најновијег периода (акредитација важила четири школске године - од 2018/2019. закључно са 2021/2022). То су „Стручни библиотечко-информациони рад у школској библиотеци - вођење библиотечке статистике у складу са националном законском регулативом и међународним ISO стандардима за библиотечку статистику“ (који је акредитовала НБ „Стефан Првовенчани“ у Краљеву, док су у реализацији сарађивале колегинице матичари из Краљева и Народне библиотеке Србије) и „Школски библиотекар у савременом образовном окружењу“ (који је подржао Регионални центар за професионални развој запослених у образовању у Чачку, а један од реализатора била је колегиница матичар из ГБ „Владислав Петковић Дис“ у Чачку, у сарадњи са просветним радницима из Чачка). Према подацима о реализацији објављеним на веб-сајту ЗУОВ-а, ова два семинара организовало је седам различитих матичних библиотека у свом физичком простору (у Краљеву, Ужицу, Зрењанину, Смедереву, Панчеву, Бору и Ваљеву), а похађало их је укупно 389 школских библиотекара из целе Србије.

На списку институција и организација у области образовања и васпитања које су подржале реализацију семинара у сарадњи стручњака у области образовања и васпитања са матичарима-појединцима из различитих градова широм Србије, као ауторима и реализаторима - налазе се Регионални центар за професионални развој запослених у образовању у Нишу, Регионални центар за професионални развој запослених у образовању у Чачку, Центар за стручно усавршавање у образовању у Лесковцу, Филолошки факултет у Београду, Библиотекарско

друштво Србије, Друштво школских библиотекара Србије, ОШ „Ђорђе Натошевић” у Новом Саду, ОШ „Нада Пурић” у Ваљево, Гимназија „Јован Јовановић Змај” у Новом Саду, ОШ „Мирослав Антић” у Оџацима, ОШ „Витко и Света” у Гаџином Хану, Форум педагога Србије и Црне Горе у Београду, Едука доо Београд итд.

На списку аутора и реализатора ових заједничких програма са институцијама образовања и васпитања налазе се библиотекари националних библиотека који су се бавили едукацијом школских библиотекара, успостављањем јединствене националне мреже библиотека и програма за узајамну каталогизацију, као и сами матичари, непосредно ангажовани на остваривању матичних функција у библиотекарству Србије из различитих градова (Београд, Нови Сад, Сремска Митровица, Панчево, Зрењанин, Краљево, Чачак, Суботица, Бор, Ваљево, Смедерево, Ужице...). Заједничких програма, са више аутора и реализатора, који су покривали бројне теме и сегменте пословања – било је укупно 28, од којих су неки реализовани широм Србије и по неколико школских година узастопно. Као људи којима је део свакодневног посла да се баве едукацијом библиотекара и да им пружају стручну помоћ, који познају библиотечко-информациони систем и знају како функционише мрежа библиотека на одређеној територији – и у односу на то су у стању да дизајнирају успешне програме едукације – матичари су током низа година развили аутентичан начин преношења знања у складу са потребама сваке изабране циљне групе, укључујући и школске библиотекаре. Тематски посматрано, једино су матичне библиотеке у стању да понуде квалитетне и у пракси применљиве семинаре у области библиотекарства, који покривају разне сегменте пословања библиотека – и једино су оне то до сада и чиниле. Сви остали аутори понуђених семинара баве се образовно-васпитном делатношћу. Наравно, сви ови видови осмишљавања, акредитације и реализације семинара за стручно усавршавање школских библиотекара настајали су као резултат непосредног прилагођавања тренутно важећој законској регулативи. То је некада био једини начин да се полазницима истовремено омогући стицање неопходних знања у области стручног библиотечко-информационог рада и испуњење законског минимума сати стручног усавршавања, јер су просветне инспекције признавале само бодове остварене на овај начин.

У недостатку акредитованих ЗУОВ семинара који нуде ускостручна знања у области библиотечко-информационог рада – последњих неколико година готово све матичне библиотеке увеле су праксу организовања семинара акредитованих од стране Народне библиотеке Србије и позивања школских библиотекара да, заједно са библиотекарима јавних и специјалних библиотека – слушају ове семинаре како би стекли одговарајућа и неопходна знања за стручно уређење

школске библиотеке и рад са корисницима. Само у последњих неколико година имамо примере тако организованих семинара у Лесковцу, Смедереву, Бору, Краљеву, Крагујевцу, Ужицу, Зајечару, Крушевцу, Београду, Новом Саду, Ваљеву, Шапцу... Уважавајући ситуацију на терену и недостатак квалитетних програма за обуку школских библиотекара акредитованих код ЗУОВ-а - догодило се, последично, да су просветни инспектори у појединим окрузима у Србији - једноставно почели да уважавају и признају као остварено обавезно стручно усавршавање - и семинаре које су школски библиотекари слушали у оквиру програма акредитованих у НБС.

Списку едукација треба додати и семинаре и предавања које и даље, у складу са локалним потребама, осмишљавају и организују матичне библиотеке појединачно, независно за акредитацију код ЗУОВ-а или НБС (нпр. „Фотографија у библиотеци” и „Примери добре праксе у библиотекама Златиборског округа”, које је у 2023. години за школске библиотекаре организовала матична библиотека у Ужицу или „Обука за рад у апликацији МБС” и „Ревизија и отпис библиотечно-информационе грађе и извора у школској библиотеци”, које је, у сарадњи са Центром за стручно усавршавање у образовању у Лесковцу, организовала матична библиотека у Лесковцу). Последњих година, и ова неакредитована стручна предавања осмишљена у појединим матичним библиотекама - реализују се у више различитих округа. Томе треба додати и посебну образовну понуду НБС, која се иновира сваке године, а постоји и могућност „наручивања” тема у складу са потребама појединих округа, као и ангажовања специјализованих стручњака из националне библиотеке за поједине области и сегменте пословања.

Поједине матичне библиотеке организују семинаре за стручно усавршавање школских библиотекара након анкетања потреба у вези са избором стручних програма у свом округу. По правилу, такве матичне библиотеке у свом простору реализују по неколико стручних семинара на годишњем нивоу, тематски различитих, акредитованих код ЗУОВ-а, али и осталих понуђених семинара, едукативних радионица и других програма које су сами осмислили у складу са потребама школских библиотекара, често и у пролећним и јесењим терминима (Ужице, Лесковац, Зрењанин, Смедерево, Бор, Београд, Сомбор, Краљево, Шабац, Ваљево, Нови Сад, Сремска Митровица, Кикинда...). Илустративан је пример матичне библиотеке у Лесковцу која има посебан програм под називом „Стално стручно усавршавање библиотечно-информационих стручњака Јабланичког округа”, који промовише на друштвеним мрежама и на веб-сајту библиотеке у Лесковцу, као и путем штампаних промотивних плаката које посебно за сваки семинар - дизајнира и израђује колегиница матичар.

Када говоримо о укључивању школских библиотека у јединствену националну мрежу библиотека, која омогућава узајамну каталогизацију и класификацију и преузимање записа из националног система – у плану је укључивање и школских библиотека у систем COBISS, тамо где за то постоје услови. Постоји наравно и могућност похађања и COBISS курсева за школске библиотекаре, мада за сада још увек нема кадровских и финансијских могућности и услова да би се то омасовило. А за свако укључење неке школске библиотеке у систем COBISS унапред је договорена подршка и стручна помоћ од стране надлежне матичне библиотеке. Првих осам школских библиотека у Србији, које су укључене у систем узајамне каталогизације на платформи COBISS, имају велику подршку и практично обезбеђено менторство за рад у овом систему од стране матичне службе у Чачку. Треба додати да на исти начин стручну помоћ у аутоматизацији пословања школских библиотека које раде у систему БИСИС и обуку школских библиотекара – обезбеђује Градска библиотека у Новом Саду. Матична библиотека у Врању већ више од 25 година у континуитету – пружа стручну помоћ и организује обуку школских библиотекара Пчињског округа, који још увек раде у програму БИБЛИО (према подацима у МБС бази око 30% школских библиотека у овом округу и даље има аутоматизовано пословање у програму БИБЛИО, пре свега захваљујући подршци матичне библиотеке, јер се на развоју програма више не ради и не постоји ауторска информатичка подршка већ 20 година). Дословно све матичне библиотеке редовно спроводе индивидуалне и групне техничке обуке школских библиотекара за рад у онлајн апликацији Мрежа библиотека Србије. Већина ових МБС обука организује се и по неколико пута годишње, у складу са потребама и из разлога непрекидног смењивања наставника ангажованих у школској библиотеци – по ЕПРВ принципу допуне фонда сати остварених у настави. Матична служба у Лесковцу има и вибер групу „МБС наш Округ“, а техничку стручну помоћ омогућава и даљински – путем AnyDesk-а.

Посебан вид едуковања и стручног оспособљавања школских библиотекара је пружање стручне помоћи на захтев – телефоном, имејлом, на лицу места – на терену или као посебан вид индивидуалних обука и обука за мале групе које укључују по неколико школских библиотекара из једне школе. Ово раде све матичне библиотеке и на годишњем нивоу имају минимум по неколико стотина реализованих стручних помоћи везаних за све сегменте пословања. Најчешће теме су – инвентарисање различитих врста библиотечко-информационе грађе, набавка и финансијско планирање набавке нових књига, физичка и стручна обрада, системски смештаји чување библиотечко-информационе грађе, ревизија и отпис, предметизација и примена УДК таблица, електронске колекције

и коришћење дигиталних извора знања, вођење библиотечке статистике, садржајно тумачење појмова из МБС упитника и израда годишњих статистичких извештаја, формирање библиотечких фондова у подручним јединицама школа итд. Веома често стручна помоћ укључује - и тумачење сложене законске регулативе која се односи на рад школских библиотека, али и културно-образовну делатност школске библиотеке и креативан рад са корисницима. Многе матичне библиотеке организују и посебне стручне трибине или сами матичари реализују гостујућа тематска предавања намењена школским библиотекарицама појединих општина за које су непосредно надлежни. Само за 2023. годину илустративни су примери матичних служби у Ужицу и Чачку које су, поред организовања акредитованих семинара за потребе школских библиотекара, имале и велики број сати реализованих индивидуалних обука и обука у малим групама, као и пружену стручну помоћ телефоном и електронском поштом. Матичар у Ужицу одржао је индивидуалне обуке и стручна предавања са радионицом „Библиотечка статистика и рад у онлајн МБС бази” у просторијама библиотеке у Ужицу, Бајиној Башти, Економско-трговинској школи у Пријепољу, Средњој школи у Новој Вароши, ОШ „Ђура Јакшић” у Равнима... (а имао је током 2023. укупно 2160 телефонских контаката и 745 инструкција послатих електронском поштом).⁸ Матична служба у Чачку сваке године има круг нових обука за око 30 нових школских библиотекара у Моравичком округу, а само у трећем тромесечју 2023. остварили су 25 сати обуке у својим просторијама у Чачку и пружили стручну помоћ у више од 500 телефонских разговора са школским библиотекарицама (ови подаци су заиста индикативни, имајући у виду да треће тромесечје обухвата јул и август - време школског распуста).⁹

ВИШЕДЕЦЕНИЈСКО АНГАЖОВАЊЕ МАТИЧНИХ БИБЛИОТЕКА
И РАЗЛИЧИТИ ОБЛИЦИ ЕДУКАЦИЈЕ ШКОЛСКИХ БИБЛИОТЕКАРА
- САГЛЕДАВАЊЕ КРОЗ ИСТОРИЈСКИ ОКВИР
НАРОДНЕ БИБЛИОТЕКЕ „СТЕФАН ПРВОВЕНЧАНИ” У КРАЉЕВУ

На примеру матичне библиотеке у Краљеву можемо сагледати целину ангажовања матичних јавних библиотека у формирању и одржавању мреже

⁸ Извештај о раду Матичне службе Народне библиотеке Ужице за 2023. годину

⁹ Извештај о раду Матичне службе ГБ „Владислав Петковић Дис” у Чачку у периоду 1.7-30.9.2023.

школских библиотека и усмеравању њиховог пословања у складу са стручним нормама кроз дуги низ година, у светлу различито дефинисаних законских обавеза и у пракси реализованих разних облика едукација и пружања стручне помоћи школским библиотекарима.

Народна библиотека „Стефан Првовенчани” у Краљеву има дугу традицију рада на едукацији библиотечно-информационих стручњака у Рашком округу. Од самих почетака успостављања матичне делатности краљевачки библиотекари трудили су се да и школске библиотеке укључе у јединствену мрежу библиотека Рашког округа. Ако бисмо правили историјски осврт на почетке организованог рада на едукацији школских библиотекара у краљевачкој библиотеци – узимајући само званично архивирани изворе на нивоу установе – као почетак бисмо могли да означимо 1964. годину и семинар за библиотечке манипуланте из овог дела Србије, који се помиње у Оствареном плану рада Народне библиотеке Краљево за 1964. годину. Семинар је организовало Одељење за унапређење библиотечке службе у Народној библиотеци у Краљеву, у сарадњи са Народном библиотеком Србије. Исте године, на иницијативу Библиотеке, преко Одбора за ширење књиге при Културно-просветној заједници Среза Краљево, организован је и једнодневни семинар за библиотечке раднике из Среза, којем су присуствовали 23 библиотекара, као и кратки курс за четири ученице Медицинске школе које су се обучавале како би водиле ову библиотеку.

У низу обука и курсева који се помињу као реализовани у наредним годинама – могли бисмо издвојити и Саветовање о перспективном развоју библиотекарства за општине Краљево, Тутин, Нови Пазар, Рашка и Врњачка Бања, које је одржано 30. новембра 1970. године и коме је присуствовало 30 учесника, укључујући и школске библиотекаре. Саветовању су присуствовали еминентни стручњаци и руководиоци из тог времена.¹⁰

Низале су се године и одржани семинари, саветовања и различите групне обуке које су биле намењене свим библиотекарима, невезано за тип библиотеке у коме су радили. Школски библиотекари и у ранијим периодима редовно су позивани и присуствовали су саветовањима и семинарима на којима су учествовали библиотекари из јавних библиотека, једнако као и гостујући учесници из Народне библиотеке Србије. Један у низу – семинар под називом „Формирање, вођење и обрада периодичних публикација”, одржан 1984. у краљевачкој библиотеци – можда је наговестио да ће се стручно вођење и овог дела фонда, помало запостављеног у појединим библиотекама – актуелизовати.

¹⁰ Извештај о раду „Народна библиотека Краљево у 1970. години”

Семинар је трајао два дана, присуствовало је 40 библиотечких радника из региона Краљево, а предавач је био из Народне библиотеке Србије.

Током 80-их година краљевачка библиотека је била активна у реализацији обука и увођења у посао школских библиотекара. Уобичајено је тада постало и обављање праксе за ученике - будуће библиотекарe. Илустративни су примери из 1984. године, када је 34 ученика из Образовно-васпитне организације „Д. Јаснић - М. Луковић” обавило професионалну праксу у времену од 9. маја до 5. јуна 1984. године (III и IV степен ученика за књижничаре)¹¹ и из 1990, када је организована годишња пракса ученика Гимназије.¹²

Стављајући у историјски контекст причу о едукацији библиотекара у Рашком округу, морали бисмо овде поменути, као један од значајнијих облика стручног оспособљавања и усавршавања - организацију и реализацију инструктивних семинара који су одржавани у оквиру припреме за полагање стручних испита у области библиотечко-информационе делатности. Школски библиотекари су, у складу са тада важећим законским прописима, полагали стручни испит у оквиру јединственог система за све библиотекарe у Србији. Крајем 80-их и током 90-их година интензивирао је рад на припреми кандидата из школских библиотека за полагање стручних испита који су тада били у ингеренцији матичних библиотека. Стручно оспособљавање тада је укључивало озбиљне вишедневне припреме, обуке и семинаре, након којих би уследило полагање испита у области библиотекарства, који у то време није имао само значење лиценце (дозволе) за рад у библиотеци, већ је подразумевао и стицање основних стручних знања која су била неопходна за рад на стручним пословима. Из извештаја о раду Библиотеке тако сазнајемо да је 1991. године током петодневног семинара за 14 школских библиотекара општине Краљево - обрађен први део библиотечног пословања према Правилнику о евиденцији библиотечног материјала и Упуству вођења библиотечке статистике, а потом је спроведена инструктажа за вођење школских библиотека, која је обављена за следеће послове: набавка књига, физичка обрада, инвентарисање, обрзацинвентара књига и групног инвентара, попис - ревизија и расходовање, процена вредности књига, записници и класификација уз примену Децималне класификације. Групна инструктажа обављена у 1991. години у виду семинара - настављена је у 1992. години кроз индивидуални рад са библиотекари-ма који воде школске библиотеке у општини Краљево. Из извештаја о раду

¹¹ Народна библиотека Краљево, Извештај о раду за 1984. годину

¹² Народна библиотека Краљево, Извештај о раду за 1990. годину

Народне библиотеке Краљево за 1993. годину видимо да ће се инструктажа у виду семинара за све библиотекаре организовати у зависности од законске регулативе предвиђене новим, измењеним „Законом о библиотечној делатности“, по којем краљевачка библиотека постаје матична за подручје Рашког округа, што је диктирало и другачију организацију инструктивних семинара за обуку радника на библиотечким пословима у школским библиотекама. Наиме, до 1993. године функција матичности се остваривала само на територији општине Краљево, сходно дотадашњем закону и општинским одлукама о поверавању послова матичности. У 1994. години, у складу са новим законским решењима, организован је тродневни инструктивни семинар за библиотекаре основних и средњих школа општина Краљево, Врњачка Бања и Рашка. Из извештаја сазнајемо да су присуствовали скоро сви библиотекари школа наведених општина. За 18 школских часова изведено је 10 наставних јединица. Програмом семинара је обухваћено пословање школских библиотека у темељним компонентама укључујући и стручну обраду библиотечке грађе. Следећи документ сачуван у архиви Матичне службе датира из 1995. године, када се краљевачка библиотека јавља као организатор и реализатор инструктивног семинара из библиотекарства, који је уједно и први семинар који је Библиотека организовала сагласно својим обавезама и правима на плану вршења матичне функције у Рашком округу и свом годишњем Програму рада из 1995. године. Из дописа директорима школа видимо да је инструктивни семинар био организован за библиотекаре школских и специјалних библиотека са подручја Нови Пазар, Тутин, Рашка, Врњачка Бања, као и за библиотекаре школских и специјалних библиотека општине Краљево који нису присуствовали семинару одржаном 1994. године. У позиву за семинар се наводи да ће се семинар одржати у читаоници школске библиотеке Основне школе „Стефан Немања“ у Новом Пазару 5. и 6. априла 1995. године, од 8.00 до 14.00 часова. Програмом семинара биле су обухваћене следеће теме: законски прописи у библиотекарству, посебно школском, формирање фондова и видови набавке, стручна обрада књижне грађе (физичка обрада, инвентарисање и класификација), смештај, чување и ревизија фондова, евиденција и статистика у школској библиотеци и организација рада библиотечке секције. У прилогу дописа достављана је и пријава за семинар, а у позиву се наводи да ће се полазницима семинара издати одговарајуће потврде. Из сачуваних пријава које су предаване приликом доласка на инструктивни семинар, евиденционе листе и Извештаја о раду за 1995. годину видимо да је семинару присуствовало 33 полазника од 39 позваних. Обрађене су планиране теме, укупно 10 наставних јединица, на

13 изведених часова. Уприличена је и показна вежба о организацији рада на обради књижне грађе у школској библиотеци.

Инструктивне семинаре у краљевачкој библиотеци током 90-их година некада су у целини одржавали тадашњи радници матичне службе у краљевачкој библиотеци, а некада су позивани и предавачи из Народне библиотеке Србије, који су обуку држали углавном на тему каталогизације.

Почетак 21. века истовремено је означио и увођење нових облика едукације и рада са школским библиотекарицама. Са увођењем нових технологија у свакодневну праксу библиотека - уводе се и нови начини презентовања знања и стручног оспособљавања и усавршавања свих библиотекара, па и школских. Од 2000. године до данас одржано је укупно 68 различитих програма едукације којима је присуствовало више од 1100 школских библиотекара (семинари и стручна предавања које су осмислили библиотекари краљевачке библиотеке, различита гостујућа стручна предавања, семинари из Каталога образовне понуде НБС, различите едукативне радионице, практичне вежбе и друге разне групне обуке...). Као илустрацију нових облика едукације и новог начина увођења у посао школских библиотекара - можемо поменути и низ одржаних вишедневних семинара Школе Б+ у просторијама НБ „Стефан Првовенчани“, које је Матична служба у Краљеву организовала током 2002. године, у сарадњи са Школом Б+ и Народном библиотеком Србије. Курсевима су биле покривене различите теме и сегменти пословања, да наведемо само неке: принципи формирања фондова, управљање фондовима и процедура набавке, набавна политика у новом информационом окружењу, подаци о корисницима библиотеке као полазиште за задовољавање њихових читалачких и информационих потреба итд., а предавачи су били стручњаци одговарајуће специјализације из Народне библиотеке Србије. Семинарима су, поред краљевачких библиотекара, присуствовали и библиотекари из Бора, Неготина, Панчева, Крагујевца, Чачка, Кикинде, Новог Сада, Дољевца и Свилајнца, што је био иновирани приступ едукацији, с обзиром да су ранијих година сва стручна усавршавања била „затвореног типа“, само за законски уско дефинисану територију надлежности сваке поједине матичне библиотеке.

У тим првим годинама 21. века, све до великих законских измена у области образовања и васпитања, које су почев од 2005. године донеле значајне промене у систему стручног оспособљавања и усавршавања школских библиотекара - у краљевачкој библиотеци је настављена пракса из 90-их година везана за семинаре у оквиру програма сталног стручног усавршавања. У оквиру тих програма одржавана су стручна предавања у области каталогизације монографских публикација, стручне класификације и смештаја публикација у складу са увек

ажурним изменама и допунама УДК таблица, а предавачи су биле колегинице из НБС, које су се у то време бавиле овом тематиком и биле ангажоване у оквиру одговарајуће државне комисије за полагање стручних испита у библиотечко-информационој делатности. Семинаре је у просеку похађало око 60 библиотекара.

Од 2006. године, након великих законских измена везаних за стручно образовање и усавршавање школских библиотекара, Матична служба НБ „Стефан Првовенчани“ Краљево установила је циклус од два семинара на годишњем нивоу, која су била намењена едукацији школских библиотекара. Први у низу ових семинара одржан је у мају месецу 2006. године, када је организован заједнички семинар - гостујуће предавање за библиотекаре у основним школама и раднике на дечјим одељењима јавних библиотека у Рашком округу. Предавачи су биле две колегинице које су у то време радиле у Дечјем одељењу Библиотеке града Београда, а презентовале су искуства у свом раду и понудиле решења на одређена питања из свакодневне праксе. Предавању је присуствовало 18 библиотекара са подручја Кралева и Врњачке Бање. У новембру исте године, одржан је други семинар из установљеног циклуса намењеног школским библиотекарима, а предавачи су били двоје тадашњих радника на матичним пословима у Народној библиотеци Србије и колега - библиотекар Дечјег одељења у Краљеву. Семинару је присуствовало 40 школских библиотекара из Рашког округа, а трајао је пет радних сати.

И свих наредних година, све до данас, одржавани су семинари за школске библиотекаре који су обухватили и различите радионице и гостујућа предавања (укључујући и она из Каталога сталне образовне понуде Народне библиотеке Србије), а прекид едукације није начињен ни током периода пандемије короне, када су семинари одржавани уз поштовање свих препоручених мера предострожности. У зависности од теме, семинари су некада били искључиво намењени школским библиотекарима, а некада су школски библиотекар позивани да обуке похађају заједно са библиотекарима јавних и специјалних библиотека. Овде су укључена и посебна стручна предавања, радионице, презентирање примера добре праксе, као и семинари акредитовани код Народне библиотеке Србије, у оквиру система обавезног стручног усавршавања за библиотекаре јавних, националних и специјалних библиотека. Предавачи и стручњаци за различите сегменте пословања библиотека, поред библиотекара краљевачке библиотеке, долазили су и из Народне библиотеке Србије, са Катедре за библиотекарство и информатику Филолошког факултета у Београду, из библиотеке Правног факултета у Београду, Гете института и из других матичних библиотека широм Србије (Сремска Митровица, Чачак, Јагодина, Библиотека града Београда, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“ у Београду...). Било је и гостујућих

предавања са страним предавачима, уз обезбеђено превођење, који су присутнима углавном представљали примере добре праксе и реализоване пројекте подржане финансијским средствима Европске уније (семинаре и стручна предавања држали су библиотекари из Гетеборга у Шведској, из Војводске и градске библиотеке „Норвид“, Зелена Гора у Пољској, из Библиотеке „Петко Р. Славејков“ из Великог Трнова у Бугарској...).

Посебну врсту едукација за школске библиотекаре чине акредитовани програми стручног усавршавања од стране Завода за унапређивање образовања и васпитања, који почињу од школске 2006/2007. године. Од самог почетка успостављања новог система едукације школских библиотекара, заснованог на новим законским прописима, библиотека у Краљеву уводи у праксу и организацију семинара са листе акредитованих у ЗУОВ-у за одговарајућу школску годину. Теме су биле различите, а предавачи су долазили из Народне библиотеке Србије, Библиотеке Матице српске, Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“, Библиотеке града Београда и других матичних библиотека. Међу реализаторима највише је било колега и колегиница у то време ангажованих на остваривању матичних функција у матичним библиотекама широм Србије, а покривене су биле све теме везане за стручни библиотечко-информациони рад у школским библиотекама. Сваком семинару је у просеку присуствовало око 30 школских библиотекара из Краљева, Рашке, Врњачке Бање, Тутина и Новог Пазара.

Када је реч о акредитованим семинарима за школске библиотекаре – за краљевачку библиотеку прекретница је била школска 2009/2010. година, када су министар просвете и Централна комисија ЗУОВ-а одобрили програм Матичне службе у Краљеву за школске библиотекаре, под називом „Основе библиотечко-информационе делатности“. Овај први у низу одобрених програма, са којима је матична библиотека у Краљеву као установа конкурисала код ЗУОВ-а, реализован је у оквиру два семинара који су 2010. године одржани у Краљеву и Новом Пазару. Семинарима је присуствовало 45 школских библиотекара са подручја Врњачке Бање, Рашке, Краљева, Новог Пазара и Тутина. Уследила је потом још једна акредитација семинара за школске библиотекаре под називом „Аутоматизација пословања школске библиотеке“, који је краљевачкој библиотеци одобрен код ЗУОВ-а за школске 2012/2013. и 2013/2014. годину. За потребе реализације овог семинара, који је привукао, за тадашње прилике, веома велики број заинтересованих школских библиотекара широм Србије – краљевачка библиотека морала је да се побрине и о набавци одговарајуће опреме. Тада је у читаоници Научног одељења организована, за ту прилику, електронска учионица са 18 умрежених рачунара, прикупљених не само из различитих одељења

Библиотеке, него и донетих и позајмљених из Народног музеја у Краљеву, Црвеног крста Краљево и Националне службе за запошљавање Филијале Краљево. Са овим семинаром, који је укључивао и гостујуће реализаторе из Народне библиотеке Србије и Библиотеке града Београда, краљевачка библиотека је први пут изашла из Рашког округа и семинар реализовала и у Матичној библиотеци „Љубомир Ненадовић“ у Ваљеву. Наставак сарадње са бар једним гостујућим реализатором из Народне библиотеке Србије и наставак едукације школских библиотекара изван Рашког округа – уследио је и са акредитованим семинаром „Стручни библиотечко-информациони рад у библиотекама – вођење библиотечке статистике у складу са националном законском регулативом и међународним ISO стандардима за библиотечку статистику“, који је код ЗУОВ-а, са мало измењеном садржином, која је накнадно укључила и тему „Техничка обука за коришћење нове on-line апликације МБС“ – био одобрен за укупно четири школске године, (почев од 2018/2019). Као гостујући, семинар је одржан и за потребе школских библиотекара у Ужицу, Смедереву и Зрењанину, а укупно га је, чак и у условима пандемије, слушало око 200 школских библиотекара. И семинар са истом тематиком, касније (за 2023. годину) акредитован код Народне библиотеке Србије, заједно са библиотекарима јавних и специјалних библиотека – осим у Краљеву, слушали су и школски библиотекарши широм Србије.

Краљевачка библиотека до сада је акредитовала укупно пет тематски различитих семинара, који су у различитим градовима Србије одржани укупно 22 пута, а похађало их је укупно 608 школских библиотекара широм Србије (у Краљеву, Новом Пазару, Врњачкој Бањи, Зрењанину, Бору, Лесковцу, Шапцу, Ваљеву, Новом Саду, Београду, Ужицу, Смедереву...).

О инструкторском раду у оквиру остваривања матичних функција, као посебном виду едукације школских библиотекара, и пружању стручне помоћи непосредно на терену (по позиву и током надзора), као и комуникацијом на даљину (имејловима, телефоном, вибером и смс порукама), с обзиром на обим ових активности током 25 година посматраног периода – могао би се написати посебан рад. Поред уобичајених свих облика пружања стручне помоћи која практично покрива све теме и сегменте пословања, укључујући и непосредну практичну обуку за све процесе рада у библиотеци, од инвентарисања до ревизије, треба навести и раније уобичајену праксу редовног обавештавања школских библиотекара о иновираним прописима који се тичу школских библиотека (и по потреби тумачења истих у случајевима везаним за надлежност матичне библиотеке и просветних инспекција), као и слање писаних обавештења и презентацију нове стручне литературе у области библиотекарства. Као илустрацију

свега урађеног, бар у последњем периоду, можемо представити статистичке показатеље из извештаја о остваривању матичних функција за последњи тражени период,¹³ који се на захтев НБС, израђују по новој методологији. Стручна помоћ у вези са израдом статистичких извештаја за школску 2022/2023. и разјашњење појмова везаних за унос података у апликацију Мрежа библиотека Србије пружена је укупно 177 пута (телефоном и електронском поштом). Стручна помоћ и консултације везане за решавање разних ситуација из свакодневне праксе (стручно уређење школских библиотека, смештај фонда, ревизија и аутоматизација библиотечког пословања од набавке и обраде до циркулације фонда - задуживања и радуживања грађе) пружена је 332 пута телефонским путем, 410 пута имејлом и 112 пута смс/вибер поруком, као и непосредним одласцима у школске библиотеке поводом ревизије библиотечно-информационе грађе и организације постојећег фонда.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Анализом свих досадашњих облика реализованих едукација особља школских библиотека у области стручног библиотечно-информационог рада можемо да закључимо како су матичне библиотеке, прилагођавајући се законској регулативи, у последњих 25 година успевале огромним напорима да оспособе и едукују за стручне послове наставнике без икаквих предзнања у области библиотекарства и да на (у стручном смислу) прихватљив начин воде и одржавају систем школских библиотека, као дела јединственог БИС-а Србије. У последњих 25 година може се уочити исти тренд опадања броја школских библиотекара, из године у годину, који се ни до данас није зауставио. Из претходно изнете анализе - намеће се закључак да школске библиотеке остају без библиотекара, као важног ресурса за остваривање циљева због којих оне постоје, а без одговарајућег стручно оспособљеног и сталног кадра, доводи се у питање опстанак школских библиотека. Када се говори о решавању ширих проблема у образовању (вишак наставног особља, мањи број ђака, сажимање мреже основних школа у руралним срединама и слично) - коришћење школске библиотеке у сврхе решавања ових проблема, посматрано у ширем контексту, можда и има некакву логику - али то неминовно доводи до пада квалитета рада школских библиотека и угрожавања њиховог функционисања у целини. Сагледавањем података за последњих

¹³ Извештај о раду Матичне службе НБ „Стефан Првовенчани” у Краљеву за 2023. годину

25 година можемо да закључимо како је занимање „школски библиотекар“ у постепеном нестајању и да ће у догледно време у потпуности и нестати, ако се овакав тренд настави. Без једног од најважнијих ресурса (а то су кадрови), ниједна библиотека, установа или организација не може остварити циљеве свог радити сврху свог постојања. Из тог разлога намеће се потреба очувања школских библиотека као неопходне подршке сваком образовно-васпитном процесу.

Како би се и у будућности обезбедио макар минимум стручног уређења школских библиотека и прихватљив ниво стручног библиотечно-информационог рада и у систему школских библиотека – неопходно је и чини се као једино могуће решење – вратити стручно оспособљавање и стручно усавршавање школских библиотекара у потпуности у надлежност матичних библиотека и унутар јединственог БИС-а Србије, где је се он и налазио на почетку 21. века.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Век и њо библиотеке у Краљеву : НБ „Стефан Првовенчани“ Краљево – 150 година*, ур. Емилија Димовска. Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенчани“, 2018.
2. Завод за унапређивање образовања и васпитања. Архива Каталога програма сталног стручног усавршавања. Приступ 28. 6. 2024. Доступно на: <https://zuov.gov.rs/katalozi-programa-stalnog-strucnog-usavravanja/>.
3. „Закон о основама система образовања и васпитања“. *Службени гласник РС*, бр. 88/17, 27/18 – др. Закон, 10/19, 6/20, 129/21, 92/23.
4. Извештај о раду Матичне службе Народне библиотеке Ужице за 2023. годину
5. Извештај о раду Матичне службе ГБ „Владислав Петковић Дис“ у Чачку у периоду 1.7–30.9.2023.
6. Извештаји о раду Народне библиотеке „Стефан Првовенчани“ Краљево од 1969. до 2023. године
7. Извештај о раду Матичне службе НБ „Стефан Првовенчани“ у Краљеву за 2023. годину
8. „Правилник о критеријумима и стандардима за финансирање установе која обавља делатност основног образовања и васпитања“. *Службени гласник РС*, бр. 36/15 и 72/15.
9. „Правилник о критеријумима и стандардима за финансирање установе која обавља делатност средњег образовања и васпитања“. *Службени гласник РС*, бр. 72/15.
10. „Правилник о дозволи за рад наставника, васпитача и стручних сарадника“. *Службени гласник РС*, бр. 22/05, 51/08, 88/15, 105/15, 48/16, 9/22.
11. „Правилник о врсти стручне спреме наставника и стручних сарадника у основној школи“. *Просветни гласник*, бр. 6/96, 3/99, 10/02, 4/03, 20/04, 5/05, 2/07, 3/07, 4/07, 17/07, 20/07, 1/08, 4/08, 6/08, 8/08, 11/08, 2/09, 4/09, 9/09 и 3/10.
12. „Правилник о изменама и допунама Правилника о степену и врсти образовања наставника и стручних сарадника у основној школи“. *Службени гласник РС – Просветни гласник*, бр. 11/12, 15/13, 13/18, 11/19.
13. „Правилник о програму свих облика рада стручних сарадника“. *Службени гласник РС – Просветни гласник*, бр. 5/12 и 6/21 – др. правилник.

MARINA MITRIĆ

The Public Library of Serbia, Belgrade

marina.mitric@nb.rs

NATAŠA ANTONIJEVIĆ

The Public Library "Stefan Prvovenčani", Kraljevo

tasa.nata@gmail.com

THE MISSION OF REGIONAL LIBRARIES
IN THE EDUCATION OF SCHOOL LIBRARIANS

SUMMARY | In light of the often-changed law regulations - in this paper, we deal with different types of education of the school library staff, as well as all other activities of the regional libraries in Serbia, tied to professional training, development, and providing professional support to school libraries - with the aim of maintaining the network of school libraries within the library and information system of Serbia. As main sources, we used the statistical data from the basis of the Networks of Serbian Libraries, the Archive of the catalogs of programs of continued professional improvement on the site of the Institute for Improvement of Education and Upbringing, as well as the documentation that emerged as a result of running regional management in the system of school libraries from the beginning of the 21st century till today. All cited sources that point out the state of the network of school libraries in practice were compared with the work conditions of libraries in elementary and secondary schools - which were in different ways legislatively established and defined in the last 25 years. We also noticed that the legislation itself - despite all the efforts of regional libraries and immense work and effort invested in the education of school librarians - contributed to school libraries incrementally and continuously losing one of its main resources - its staff. The paper also presents a case study on the example of the Public Library "Stefan Prvovenčani" in Kraljevo, which practically reflects all activities and efforts undertaken by the regional public libraries as part of fulfilling their regional functions in professional enablement and development of the school library staff, through several legislative frameworks for the past 25 years.

KEY WORDS | librarian education, school libraries, regional functions, the library and information system of Serbia, the Public Library "Stefan Prvovenčani" Kraljevo, the Raška District

МАРИНА МИТРИЧ

Народная библиотека Сербии, г. Белград

marina.mitric@nb.rs

НАТАША АНТОНИЕВИЧ

Народная библиотека имени Стефана Первовенчанного, г. Кралево

tasa.nata@gmail.com

МИССИЯ ОСНОВНЫХ БИБЛИОТЕК В ОБРАЗОВАНИИ ШКОЛЬНЫХ БИБЛИОТЕКАРЕЙ

РЕЗЮМЕ | В своей работе мы, в связи с многочисленными изменениями в правовых нормах, расследуем различные формы обучения сотрудников школьных библиотек, а также и другую деятельность основных библиотек Сербии, связанную с профессиональной подготовкой, повышением квалификации и оказанием профессиональной помощи школьным библиотекарям – с целью поддержки сети школьных библиотек в рамках Библиотечно-информационной системы Сербии. Основными источниками были статистические данные из базы данных Сербской библиотечной сети, Архив каталога программ непрерывного профессионального развития на сайте Института совершенствования образования и обучения, а также документация, созданная в результате выполнения основной деятельности в системе школьных библиотек с начала XXI века до наших дней. Все упомянутые источники, свидетельствующие о состоянии сети школьных библиотек практически сравнивались с условиями работы библиотек в начальных и средних школах. За последние 25 лет эти условия по разному утверждались и менялись в зависимости от изменения законодательно-правовых документов. Мы пришли к выводу, что несмотря на все усилия и огромный труд основных библиотек, вложенные в образование школьных библиотекарей, само законодательство способствовало тому, что школьные библиотеки постепенно и непрерывно теряют один из своих главных ресурсов – кадровый состав. В работе также приводится тематическое исследование, проведенное на примере Народной библиотеки имени Стефана Первовенчанного в г. Кралево, в котором практически отражена вся деятельность и усилия за последние 25 лет, предпринимаемые основными публичными библиотеками, создавшими систему базового обеспечения профессионального обучения и повышения квалификации сотрудников школьных библиотек, в рамках предъявляемых требований правовых норм.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА | обучение библиотекарей, школьные библиотеки, основная деятельность, Библиотечно-информационная система Сербии, Народная библиотека имени Стефана Первовенчанного, г. Кралево, Рашский округ